

ROMER UNDER FÖRINTELSEN



Gerhard Braun var en välkänd musiker som bland annat spelade i Berlins radioorkester. Han mördades i Auschwitz.

Romerna är idag och har genom historien varit utsatta för diskriminering, förföljelse och hot. Under Förintelsen på 1940-talet mördades flera hundra tusen romer. Först under 1980-talet erkände Tyskland att romerna utsatts för ett folkmord under andra världskriget och att de varit ett mål för nazisternas ras- och utrotningspolitik.

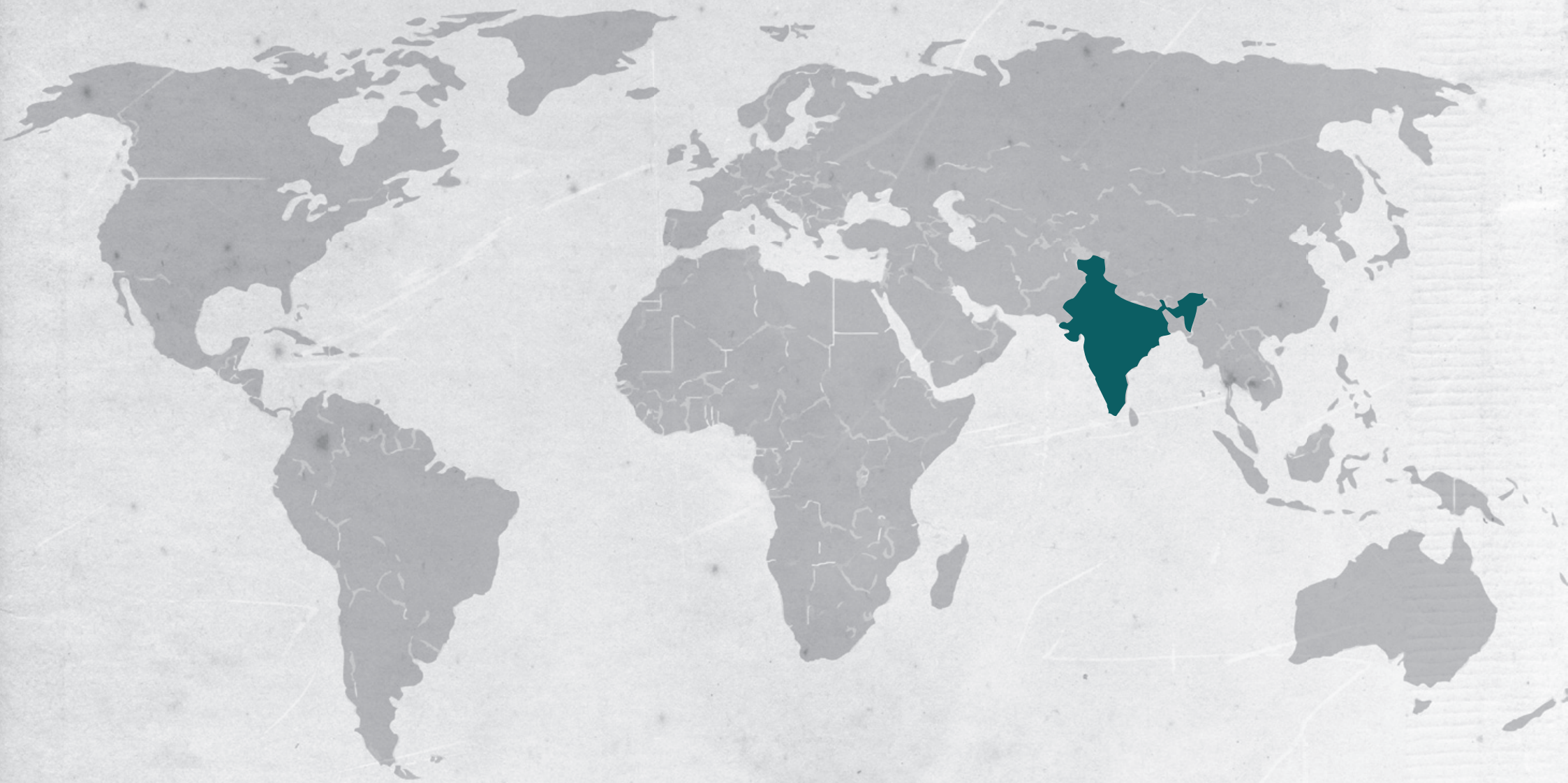
Den här utställningen är producerad av Forum för levande historia. Speciellt tack till Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma i Heidelberg, Tyskland som har lånat ut flera av bilderna.



» Sofia Taikon kom till Sverige med Röda korsets vita bussar i slutet på andra världskriget. «

Sofia Taikon kom till Sverige med Röda korsets vita bussar i slutet på andra världskriget. Då hade hon förlorat stora delar av sin familj i Förintelsen och själv suttit fängslad i flera koncentrationsläger, bland annat Auschwitz-Birkenau.

De svenska myndigheterna ville skicka tillbaka Sofia till Polen men romer i Sverige upptog henne i sin släkt och hon kunde stanna här. Sofia gick bort 2005.



Romer kommer ursprungligen från Indien och romers språk romani chib är ett indo-ariskt språk med rötter i sanskrit. Romer är en av Europas största minoriteter.

Historiskt har romanitalande grupper vanligen benämnts »zigenare«. Stereotyperna och fördomarna mot romer har varit många och romer har genom historien utsatts för diskriminering, förföljelse och mord i majoritetssamhället.

ROMERNA EFTER NAZISTERNAS MAKTÖVERTAGANDE

3



Nazister marscherar vid
Brandenburger Tor i Berlin,
4 mars 1933.

Efter nazisternas maktövertagande i Tyskland 1933 hårdnade förhållningssättet till landets romska befolkning successivt. Romer klassades som »främmande raselement» och definierades därmed som ett hot mot nazisternas vision om ett enhetligt »ariskt», »rent» och »sunt» tyskt folk.

De nya raslagarna från 1935, Nürnberglagarna, drabbade även romer. De förbjöds bland annat att gifta sig med så kallade ariska tyskar och fråntogs sina medborgerliga rättigheter. Även andra lagar som specifikt riktades mot romer infördes. Rasforskare i Tyskland hade kommit fram till att romer var »av naturen socialt mindervärdiga«.

Foto: Tyska federala arkiven, Berlin Lichterfelde, Tyskland



Foto: Tyska förbundsarkivet i Koblenz, Tyskland



Övre bilden: Ett registerkort för Karl Stojka, här under namnet Karl Rigo, skapat av anställda hos rasbiologen Robert Ritter, 1940.

Undre bilden: Rasbiologen Robert Ritter (till höger) och en av hans assistenter tar blodprov på en okänd tysk sintikvinna. Fotografiet togs 1936 som dokumentation av forskningsarbetet.

REGISTRERING, ARRESTERINGAR, INTERNERINGSLÄGER OCH DEPORTATION

5



Förföljelsen av de tyska romerna trappades upp ytterligare efter krigets början i september 1939. I slutet av oktober genomfördes en räkning av antalet »zigenare« i Tyskland. De förbjöds att röra sig fritt och lämna sina bostadsorter. Många arresterades och placerades i interneringsläger.

I maj 1940 deporterades 2 500 romer till det så kallade Generalguvernementet i det av Tyskland ockuperade Polen. Många tvingades skriva på ett dokument som innebar att den som försökte återvända skulle tvångssteriliseras och sättas i koncentrationsläger.

Invånarna i Asperg, norr om Stuttgart i Tyskland ser på när romer drivs genom staden under polisövervakning. Från Tyskland deporterades de sedan till den tyskockuperade delen av Polen.

KONCENTRATIONSLAGREN

6



Johann »Gypsy« Trollmann blev tysk mästare i mellanviktsboxning i juni 1933. Han framtogs dock titeln några dagar senare eftersom han var rom. Han sköts till döds i koncentrationslägret Wittenberge 1944.

Redan 1933 sattes en del romer i koncentrationsläger. Sommaren 1938 ingick romer i ingripandena mot vad nazisterna benämnde »asociala« personer. De arresterades och sattes i koncentrationsläger.

Från slutet av 1942 arbetade SS systematiskt för att flytta de romer som fanns kvar i Tyskland och ockuperade länder i Västeuropa till koncentrations- och utrotningsläger. De som nazisterna definierade som romer tvingades bära en brun triangel på kläderna.

TVÅNGSFÖRFLYTTNING, GETTO OCH FÖRINTELSELÄGER

7

Där Nazityskland styrde internerades eller tvångsförflyttades romer, många till getton och koncentrations- och slavarbetsläger. Bland annat tvångsförflyttades 5 000 österrikiska romer till det judiska gettot i den polska staden Łódź hösten 1941.

Ingenting var förberett i gettot, där fanns varken sanitära anläggningar eller ordnade sängplatser. Trängseln och trångboddheten var stor och en tyfusepidemi bröt ut. De som inte avled i epidemin fördes till förintelseläget Chelmno några mil från Łódź där de mördades.



Franz Reinhardt och dottern Lucia deporterades till koncentrationslägret Sachsenhausen 1938, där Franz mördades. Lucia överlevde Warszawas getto, men hennes mor och två andra syskon dog där.



Einsatzgruppens geografiska täckning, juni 1941–november 1942.

Många romer dog i getton och läger men de flesta romska offer sköts utan att deporteras. Inför det tyska anfallet mot Sovjetunionen 1941 organiserades specialkommandon, så kallade Einsatzgruppen. Det var mobila dödspatruller som följde i den tyska arméns spår för att skjuta ihjäl kommunistiska partifunktionärer, judiska partimedlemmar och partisaner. Snart blev den främsta uppgiften att skjuta judar i allmänhet. På flera håll föll även många romer offer för dessa dödspatruller.

» Många romer dog i getton och läger
men de flesta romska offer sköts utan att
deporteras. «

AUSCHWITZ-BIRKENAU

9

I december 1942 började romer från Tyskland deporteras till förintelselägret Auschwitz-Birkenau i det ockuperade Polen. Transporterna skedde i boskapsvagnar och många dog innan de kom fram. I Auschwitz-Birkenau fick romer ett nummer och bokstaven Z (Zigeuner) intatuerat på vänster underarm. Små barn tatuerades på låret.

Ordern var att de skulle förvaras i en romsk avdelning tills vidare. Där fanns cirka 23 000 romer. Vuxna och barn dog av gasningar, sjukdomar, undernäring och medicinska experiment, eller slogs ihjäl av lägervakter. 21 000 romer mördades i Auschwitz-Birkenau.

Flygbild över Auschwitz-Birkenau, 31 maj 1944.
Det grönmarkerade området visar platsen för den romska avdelningen.



»ZIGENARNATTEN«

10

Karl Heilig, soldat i Rommels Afrikakår, deporterades till Auschwitz och mördades i gaskammaren natten mellan den 2 och 3 augusti 1944.

I maj 1944 beslöt nazisterna att gasa ihjäl de kvarvarande romerna i Auschwitz Birkenau, men när vakterna kom gjorde romerna motstånd till dess att vakterna drog sig tillbaka. Efter detta deporterades arbetsföra romer till andra läger tills det mest var äldre, sjuka och barn kvar. På kvällen den 2 augusti tömde vakterna lägret på alla kvarvarande romer och förde dem till gaskamrarna. Den natten mördades över 4 200 romer.

FLICKAN PÅ BILDEN

II

Den romska flickan Settela Steinbach filmades av en slump under deportationen från transitlägret Westerbork i Nederländerna till Auschwitz-Birkenau den 19 maj 1944. Hon mördades i gaskammaren natten mellan den 2 och 3 augusti tillsammans med sin mor och sina syskon. Först 1994 identifierades flickan på bilden som Settela Steinbach.

» Hon mördades i gaskammaren natten mellan den 2 och 3 augusti tillsammans med sin mor och sina syskon. «



I Tyskland, liksom i andra europeiska länder, förekom förföljelse av romer långt före naziregimens maktövertagande 1933. Det finns inga exakta siffror på hur många romer som fanns i Europa vid tiden för andra världskriget. Det är också svårt att veta hur många romer som mördades. De flesta forskare är ändå överens om att mellan 220 000 och 500 000 romer mördades – ungefär en fjärdedel av det romska folket.



»Ungefär en fjärdedel av det romska folket mördades under Förintelsen.«





När kriget i Europa tog slut i maj 1945 hade flera hundra tusen romer fallit offer för nazisterna och deras bundsförvanter. Efter kriget fanns ingen plan för att bistå romer som drabbats av nazisternas brott och många romer fick stanna kvar i internering även efter kriget. Romer fick inte heller kompensation för lidande eller stulen egendom.

Först 1982 erkände Västtyskland att nazistregimen av rasmässiga skäl försökt utrota romer. Samma år uppfördes det första minnesmärket för romska offer i koncentrationslägret Dachau.

Vid minneshögtiden i Dachau påsken 1980 hungerstrejkade romer med krav på en omvärdering av situationen för romerna under Förintelsen. Protesten gällde även den rasmässiga registreringen av den romska minoriteten som då fortfarande pågick.

Sommaren 2012 genomförde Forum för levande historia i samarbete med den romska organisationen É Romani Glinda, en resa till Polen. Där besökte man minnesplatser kopplade till romer under Förintelsen. Med på resan var ett tjugotal unga romer. Här reflekterar fyra personer som var med på resan över sina upplevelser.



»Resan har förändrat mig hur jag ser på andra människor. Att lära känna andra människor och att förstå människor, hur det var och hur det är nu. Man ska vara sig själv.«

– Sergiusz Marowski



»När jag var där kändes det jobbigt. Jag skäms över folket som gjort illa min familj, mina rötter. Jag stampade på marken där min släkt hade varit. Jag kände mig väldigt ledsen.«

– Emilia Huczko



»Jag vill att alla ska få veta vad som har hänt så att det inte händer igen.«

– Leif Ahlgren



»Det som hände då håller på att hända i Europa idag, fast på ett annat sätt.«

– Terno Lindström